

Asia: VN/35688/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä avustavista sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköistä

Lausunnonantajan lausunto

Lain nimike

Esitetty lakimuutos on tarpeellinen ja vastaa monilta osin nykytilanteessa havaittuihin lainsäädännöllisiin kehittämistarpeisiin. Esitetty nimike ei kuitenkaan kuvaa laajennettua soveltamisalaa kokonaisuudessaan, sillä siitä puuttuu erityisen vaativien huoltoriitojen selvittämiseen liittyvät tehtävät.

1 § Soveltamisala

Lain soveltamisalan laajentaminen on lähtökohtaisesti kannatettavaa, jotta huomioidaan kaikki alle 18-vuotiaat sekä muut rikokset kuin seksuaali- ja pahoinpitelyrikokset, ja myös erityisen vaativat huoltoriidat. Sovellusalan laajentamisen myötä yksiköille tulee uusia tehtäviä koskien vaikeita huoltoriitoja, sekä myös esimerkiksi laajempia rikoksia, alaikäisten tekijöiden kuulemista sekä esitutkintaviranomaisten tukea kuulemisissa, on erittäin keskeistä myös realistisesti arvioida soveltamisalan laajentamisen vaikutuksia resurssitarpeisiin, jotta pystytään jatkossakin varmistamaan yksikössä tehtävän työn laatu.

Yksiköiden nimeäminen olisi myös asianmukaista tehdä lainsäädännön tasolla, jotta eri alueille ei synny eriäviä käytänteitä, jotka ovat omiaan tuottamaan epäselvyyksiä viranomaisyhteistyössä valtakunnallisella tasolla. Nykyisin useilla alueilla käytössä oleva nimitys "Lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikkö (OiPsy)" kuvaa yksiköiden tehtäväkenttää osuvammin kuin oikeuspsykiatrian yksikkö, sillä erityisesti huomioiden tehtäväkentän laajentuminen huoltoriitoihin, kyseessä eivät ole oikeuspsykiatrian alaan kuuluvat tehtävät, ja kun uusi tehtäväkenttä sisältää myös muita kuin tutkimuksellisia tehtäviä, ei nimessä tule rajata yksikön kuvausta tutkimusyksiköksi.

2 § Yksikön tehtävät

Lakiehdotuksessa myönteistä on yksiköiden tehtävien päivittäminen vastaamaan nykyisten yksiköiden työskentelyä eli moniammatillisen yhteistyön, psykososiaalisen tuen sekä koulutuksen järjestämisen sisällyttäminen yksikön tehtäviin. Tehtäväkuvauksessa on erittäin tärkeä huomioida

lapsen kokonaisvaltainen arviointi sekä rikosepäilyihin että huoltoriitoihin liittyen. Tämä edellyttää hyvin vahvaa kehityspsykologista sekä oikeuspsykologista osaamista, mikä tulisi vahvemmin myös lainsäädännön perusteluissa näkyä.

Yksikön tehtäviin esitetään lisättävän omina momentteinaan seuraavat kaksi kohtaa koskien psyykkisen haitan arviointia:

- yksilöllisen psyykkisen haitan arviointi tilanteissa, joissa haitan arvioinnin tekeminen muualla terveydenhuollossa ei ole ensisijainen vaihtoehto lapsen edun tai tutkinnallisten syiden vuoksi;
- tarjota muille lasten ja nuorten haitan arviointia tekeville ammattilaisille konsultaatiota ja ohjantaa.

Perustelut:

Nykyisessä laissa lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (1009/2008) säädetään siitä, miten järjestetään poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä terveydenhuollossa tehtävä tutkimus epäillyn lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi. Uudessa lakiehdotuksessa on jätetty pois maininta haitan arvioinnista, vaikka se edelleen mainitaan hallituksen esityksessä yksikön tehtäväksi. Jättämällä maininta pois kirjoitetusta lainsäädännöstä, ja ainoastaan mainitsemalla tämä lyhyesti lain perustelutekstissä, se käytännössä tarkoittaa muutosta vahvasti velvoittavasta heikosti velvoittavaksi oikeuslähteeksi. Nykyisilläänkin OiPsy-yksiköiden välillä arvioinneissa suuria eroja haitan arvioiden tekemisessä ja siihen liittyvän konsultaatituen tarjoamisessa sekä arvio-osaamisessa erityisesti yksilöllisen haitan arvioinnin osalta, ja maininnan poistaminen lainsäädännöstä voi entisestään suurentaa eroja yksiköiden välillä.

Seksuaali- ja väkivaltarikoksen uhriksi joutuneen lapsen oikeusturvaan kuuluu olennaisena psyykkisen haitan arviointi rikoksesta aiheutuneen vahingon arvioimiseksi. Lanzaroten sopimus velvoittaa turvaamaan seksuaalirikoksen kohteeksi joutuneiden lasten oikeudet. Uudistumassa olevan uhridirektiivin (artikla 4 kohta 2) mukaan on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsiuhrien kärsimän haitan vakavuuteen. Seksuaali- ja muun väkivaltarikoksen uhriksi joutuneen alaikäisen psyykkisen voimien arviointi eli rikoksen aiheuttamisen seurausten arviointi on olennaista, jotta turvataan sekä lapsen oikeus oikeanlaiseen hoitoon ja tukeen rikoksen jälkeen että lapsen oikeudet rikosoikeudellisessa prosessissa. Haitan arviointi on merkityksellistä vahingonkorvauslain 5 luku 2 §:n (509/2004) mukaisten henkilövahinkoon liittyvien vahingonkorvauksien arvioinnissa. Lisäksi haitan arviointia voidaan oikeudenkäynnissä tarvita käyttää rangaistusta määrättäessä, sillä rikoslain 6 luku 4:n § (515/2003) mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa muun muassa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen. Erityiseen asemaan haitan arviointi nousee, kun käsitellään henkisesti väkivallalla tehtyä pahoinpitelyä, jolloin rikoksen toteuttaminen edellyttää näyttöä terveydentilan vahingoittumisesta tai kivun tai tajuttomuuden aiheuttamisesta (RL 21 luku 5 §, 578/1995).

Lasten oikeusturva ei toteudu Suomessa riittävällä tavalla haitan arvioinnin osalta. Puutteisiin vaikuttavat se, että poliisi ei pyydä haitan arviointia, lapsen puolesta ei haeta vahingonkorvauksia, ja lausuntoja tekevien terveydenhuollon ammattilaisten osaamispuutteet. Lausuntojen puutteet ovat merkittävästi lasten ja nuorten oikeusturvaan vaikuttava seikka, sillä lausunnoilla on huomattava vaikutus tuomioistuimen määräämiin vahingonkorvauksiin (Lilja 2023). Haitan arviointiin liittyvä osaamisen vahvistamisen tarve on tunnistettu myös nykyisessä 2020–2025 sekä tulevassa 2026–2033, joulukuussa 2025 julkaistussa, Sosiaali- ja terveysministeriön Väkipollaton lapsuus toimenpidesuunnitelmassa lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä. Laadukkaasti toteutettu haitan arviointi voi varmistaa lapselle tai nuorelle myös oikeanlaisen ja oikea-aikaisen hoidon piiriin ohjautumisen, tarpeenmukaisen hoidon tai väkivallan huomioimisen käynnissä olevassa hoidossa.

Seksuaali- ja muun väkivaltarikoksen uhriksi joutuneen lapsen ja nuoren psyykkisen haitan arviointi on vaativa tehtävä. Lähtökohtana haitan arvioinnille on tarpeeksi laadukas ja kattava yksilöllinen arviointi, jonka tekijällä on ymmärrystä mm. väkivallan vaikutuksesta lapsen kasvuun ja kehitykseen, traumatisoitumisesta ja esimerkiksi neuropsykiatristen häiriöiden ja traumaoireiden välisestä erotusdiagnostiikasta (Goldberg 2006; Kraus & Thomas, 2011). Suomessa OiPsy-yksiköissä tulisi tehdä psyykkisen haitan arviointeja sellaisissa tilanteissa, jolloin sen tekeminen yksikössä on lapsen edun tai tutkinnallisten syiden vuoksi perusteltua. Tavallisimmin haitan arviointia pyydetään muualta terveydenhuollosta tai esimerkiksi perheneuvolasta. Haitan arviopyynnön saava ammattilainen, kuten koulupsykologi tai koululääkäri, ei välttämättä ole aikaisemmin laatinut lausuntoa oikeusprosessissa käytettäväksi. Yleisen psyykkisen voimien arvioinnin lisäksi haitan arvioinnissa erityiskysymyksenä on oikeudellisen syy-yhteyden osoittamiseen liittyvät asiat. Hoidollisessa kontekstissa tieteellisen tutkimuksen tarjoama etiologista tietoa käytetään enemmän diagnostiikan tai tukitoimien suunnittelun tukena kuin varsinaisesti todistamaan syy-seuraussuhdetta. Syy-yhteyden arvioiminen on siten harvemmin terveydenhuollon ammattilaisten, kuten psykologien ja lääkäreiden, tehtävänä. Lisäksi kynnystä haitasta lausumiseen voi kasvattaa terveydenhuollon ammattilaisen epätietoisuus siitä, kuinka vahvasti syy-yhteys on osoitettava. Tällä hetkellä lisähaastetta tuo myös lapsiin kohdistuvien verkkovälitteisten seksuaalirikosten määrän kasvu, mikä sinällään oletettavasti lisää määrällisesti haitan arviointeja. Verkkovälitteisiin rikoksiin liittyvissä haitan arvioinneissa terveydenhuollon ammattilaiset joutuvat arvioimaan suhteellisen uuden rikosmuodon vaikutuksia lapsen psyykkiseen terveyteen. Onkin erittäin tärkeä varmistaa se, että poliisilta tai avustajalta haitan arviopyynnön saavalla terveydenhuollon ammattilaisella on saatavilla helposti ja riittävästi konsultaatiotukea.

Lähteet:

Goldberg, M.A. (2006). Examining Children in Personal Injury Claims. Teoksessa S. N. Sparta & G. P. Koocher (toim.), *Forensic Mental Health Assessment of Children and Adolescents*. Oxford University Press, s. 245–259.

Kraus, L.J. & Thomas, C.R. (2011). Practice Parameter for Child and Adolescent Forensic Evaluations. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 50(12), 1299–1312.

Lilja, T. (2023). Rikosperusteisen psyykkisen vahingon korvattavuuden arviointiin vaikuttavia tekijöitä – empiirinen oikeustutkimus lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista, pro gradu, UEF.

Moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen on erittäin kannatettavaa. Lainsäädäntöön tulisi kuitenkin selkeästi kirjata, minkä ammattialojen edustajat asiantuntijaryhmään tulee lähtökohtaisesti sisällyttää, jotta varmistetaan asiantuntijaryhmän edustavan monitieteistä näkökulmaa käsiteltäviin asioihin.

4 § Oikeus saada ja antaa tietoja

saa säilyttää pidempään kuin käyttötarkoituksen kannalta on tarpeen. Yksiköiden olisi siis tuhattava yhteenvedon laatimista varten keräämänsä henkilötiedot sen jälkeen, kun yhteenvedo on valmistunut. Alkuperäiset tiedot ovat tarvittaessa saatavissa niissä rekistereissä, joista ne on alun perin kerätty.

Nykyään säilytysajat eivät ole selkeät, ja on tärkeä, että uudessa lainsäädännössä määritellään tietojen säilyttämisaika. Liian lyhyt säilytysaika voi johtaa työn lisääntymiseen tai työn laadun heikentymiseen. Toisinaan tehtyihin lausuntoihin voidaan pyytää täydennystä myös vastaajan puolelta tai lausunnon kirjoittanutta pyydetään todistamaan oikeudessa. Oikeusprosessien keston ja hitauden vuoksi nämä pyynnöt voivat tulla pitkän ajan kuluttua siitä, kun yhteenvedo tai lausunto on valmistunut ja esitutkintaviranomaisille toimitettu. Näitä tilanteita varten olisi tärkeää, että käytettävissä olisi vähintään tehty lausunto ja ns. työpäiväkirja, josta käy ilmi työprosessi. Muutoin ammattilaisen on mahdotonta vastata luotettavasti lausuntojen täydennyspyyntöihin tai todistaa oikeudessa todistajana prosessien pitkittyessä.

5 § Yksikön henkilöstöä sekä toimitiloja ja toimintavälineitä koskevat vaatimukset

Lainsäädäntöön tulee selkeästi kirjata vaatimukset yksikön moniammatillisesta henkilöstöstä, eikä jättää asiaa mahdollisesti annettavalla asetuksella täydennettäväksi, tai hyvinvointialueiden ja HUS-yhtymän ratkaistavaksi. Lainsäädäntöön tulee kirjata sitovasti, mitkä ammattiryhmät yksiköiden henkilöstöön tulee vähintään sisällyttää sen sijaan, että nyt pykälän perusteluissa on todettu yksiköissä voivan työskennellä "ESIMERKIKSI lastenpsykiatrian erikoislääkäreitä, lastentautien erikoislääkäreitä, naistentautien ja synnytysten erikoislääkäreitä, psykologeja, sairaanhoitajia ja sosiaalityöntekijöitä." Valitettavasti ajankohtaisesti hyvinvointialueiden karsiessa palveluitaan vaikeassa taloudellisessa tilanteessa, on selkeästi havaittavissa, että tämän tyyppiset ei-sitovat kirjaukset johtavat siihen, että moniammatillista osaamista karsitaan, ja pyritään siirtämään muiden ammattiryhmien erityisosaamista vaativia tehtäviä muiden ammattiryhmien vastuulle.

On myös erittäin keskeistä huomata, että osa yksiköiden tehtävistä vaatii erittäin vahvaa erikoistumista, jolloin pätevyysvaatimusten suhteen on syytä olla selkeä. Esimerkiksi 2 § 3 momentissa kuvattujen oikeuspsykologisiin erityiskysymyksiin pohjautuvien asiantuntijalausuntojen antaminen vaatii erittäin vahvaa erikoistumista, ja on lähtökohtaisesti oikeuspsykologin tehtävä.

6 § Työnohjaus

Lainsäädäntöön tulee selkeästi kirjata työnohjauksen vähimmäisvaatimukset, sillä pykälään kirjattu "toimiva työnohjaus" on erittäin tulkinnanvarainen ilmaisu. Terveystieteiden alalla vastaavantyyppinen säädös on johtanut käytännön tasolla siihen, ettei työnohjausta monilla hyvinvointialueilla vaativissakaan tehtävissä käytännössä saa, sillä sitä toteutetaan erittäin harvajaksoisesti ja todella suurissa ryhmissä, jolloin se ei lainkaan palvele tarkoitustaan.

7 § Järjestämisvastuu

-

8 § Sopimus ja kustannusten korvaaminen

-

9 § Korvauksen maksaminen

-

10 § Ohjaus, koulutus ja yhteistyö

Kansallinen ohjaus valtakunnallisella tasolla yhdenmukaisten käytänteiden ja palveluiden laadun varmistamiseksi on erittäin tärkeää. Kansallisen koordinaatio- ja kehittämisvastuun osoittaminen Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle on kannatettavaa.

Lisäksi on tärkeä huomioida, että hyvinvointialueiden osaamista traumahoidoista tulee valtakunnallisella tasolla vahvista, sillä tähän lainsäädäntöön kirjattu yksiköiden vastuu psykososiaalisesta tuesta koskee ainoastaan ensivaiheen tukea, joka ei korvaa hyvinvointialueiden järjestämisvastuulla olevaa hoitoa. Lapset eivät saa pudota palveluiden väliin. Nivelvaiheen onnistuminen ja palvelupolkujen jatkuvuus on varmistettava kansallisesti yhdenmukaisilla rakenteilla. Lisäksi on hyvä huomata, että psykologista tukea tarvitaan myös silloin, kun rikosepäily jää avoimeksi, mikä voi olla lapselle erittäin kuormittava tilanne.

11 § Voimaantulo

-

Esityksen vaikutusarviot

Lain soveltamisalan laajentamisen myötä yksiköille tulevien uusien tehtävien kustannusvaikutukset ovat nähdäksemme alimitoitettuja. On erittäin tärkeää laatia realistiset arviot soveltamisalan laajentamisen vaikutuksista tarvittaviin henkilöstöresursseihin sekä henkilöstön koulutus- ja työnohjaustarpeisiin, jotta yksiköissä tehtävän työn laatu pystytään jatkossakin varmistamaan.

Mahdolliset muut kommentit esitysluonnoksesta

-

Gergov Vera
Suomen Psykologiliitto - Ammatti- ja yhteiskuntasuhdepäällikkö